

УДК 378.14

ББК 74.58

Р96

Друкуецца па распэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета
БДПУ імя М. Танка

Пад рэдакцыяй кандыдата фізіка-матэматычных навук, дацэнта
Ю. А. Быкадорава

Рэцэнзенты: доктар педагогічных навук, прафесар *I. I. Цыркун*;
доктар педагогічных навук, прафесар *B. A. Капранава*

Р96 Рэалізацыя навучальна-даследчага прынцыпу ў сістэме шмат-
узвоўневай універсітэцкай адукаты: Зб. навук.-метад. матрыцялай
/Пад рэд. Ю. А. Быкадорава. — Mn.: БДПУ імя М. Танка, 2000. —
170 с.

ISBN 985-435-304-4

У зборніку змешчаны навуковыя артыкулы, навукова-
метадычныя распрацоўкі і праекты кіруючых дакументаў, якія
раскрываюць практычныя крокі ўкаранення навучальна-даследчага
прынцыпу ў адукатычную практыку.

Адресаваны кіруючым работнікам сістэмы вышэйшай адукатыі,
выкладчыкам, магістрам, аспірантам.

ББК 74.58

ISBN 985-435-304-4

© Калектыў аўтараў, 2000

ШЛЯХІ ЎКАРАНЕННЯ НАВУЧАЛЬНА-ДАСЛЕДЧАГА ПРЫНЦЫПУ Ў ПРАЦЭС ПАДРЫХТОЎКІ БУДУЧЫХ НАСТАЎНІКАЎ

Ціханаў Л.Н., Андарала А.І.

Вучэбны працэс у вышэйшай школе развіваецца і ўдасканальваецца пад уздзеяннем навукова-тэхнічнага прагрэсу, новых патрабаванняў, якія прад'яўляюцца ў сучасных умовах да спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй.

Хуткае павелічэнне аб'ёму навукова-тэхнічнай інфармацыі, безумоўна, аказвае свой уплыў на рост колькасці вучэбнай інфармацыі, якая ў выніку ўступае ў супяречнасць з абмежаваным тэрмінам навучання ў ВНУ. Як сведчыць практика, даная супяречнасць не можа быць вырашана ў поўнай меры толькі на аснове рацыянальнага адбору вучэбнага матэрыялу. Яе вырашэнне неабходна шукаць у інтэнсіфікацыі вучэбнага працэсу за кошт актыўізацыі пазнавальнай дзейнасці студэнтаў.

Адным з накірункаў інтэнсіфікацыі на аснове выкарыстання творчага патэнцыялу вучэбнай дзейнасці студэнтаў з'яўляецца шырокае ўкараненне ва ўсе формы вучэбнай работы ВНУ навучальна-даследчага прынцыпу. Для будучага спецыяліста засваенне ведаў павінна з'яўляцца не толькі мэтай навучання, але і сродкам навучання. За вызначаны тэрмін студэнт павінен засвоіць значны аб'ём інфармацыі разам з прыёмамі яе атрымання і выкарыстання.

Пад даследчым падыходам мы разумеем як самастойныя "адкрыцці" студэнтаў, так і іх агульную мысліцельную актыўнасць на ўсіх этапах навучання. Актыўнае навучанне — гэта заўсёды даследаванне пэўнай проблемы.

Даследчы падыход у навучанні мае сваю даволі складаную гісторыю.

Адным з першых паборнікаў даследчага шляху навучання, пры якім навучэнцы ставяцца ў становішча першаадкрыўвальнікаў, быў Я.А.Каменскі.

Прыхільнікамі даследчага прынцыпу ў навучанні былі Жан Жак Русо, Г.Песталоцы, А.Дзістэрвег, К.Д.Ушинскі.

У другой палове XX стагоддзя праблема даследчага прынцыпу ў навучанні прыцягвала ўвагу вядомых дыдактаў Н.К.Ганчарова, М.А.Данілава, І.Я.Лернера і іншых.

І.Я. Лернер адзначаў, што жадаем мы таго ці не, але даследчы прынцып стыхійна прысутнічае ў працэсе навучання. Задача складаецца ў tym, каб яго прымяненне зрабіць мэтанакіраваным, і тады значна ўзрасце яго эффектыўнасць у выхаванні творчага мыслення.

Трэба адзначыць, што ў апошні час у вышэйшай школе рэспублікі назіраецца інтэнсіўнае збліжэнне метадаў выкладання і метадаў даследавання. Гэта абумоўлена асаблівасцю вучэбнага працэсу ў ВНУ, якая заключаецца

тым, што ў яго агульную сістэму пастаянна ўводзіцца новае ў навуцы ў педагогічна перапрацаваным выглядзе. У методыцы навучання знаходзіць адлюстраванне харктар метадаў даследавання, уласцівых адпаведным навукам. Як падкрэсліваў М.І. Пірагоў, аддзяліць вучэбнае ад навуковага ва ўніверсітэце нельга.

Інтэграцыя вучэбнага працэсу і навукова-даследчыцкай дзейнасці, зразумела, патрабуе пераарыентацыі дыдактыкі вышэйшай школы з пераважна інфармацыйным тыпам навучання на навучанне, якое дазваляе выяўляць і развіваць пазнавальныя, творчыя здольнасці студэнтаў, мэтанакіравана фарміраваць іх самастойную дзейнасць і професіональныя здольнасці.

Па свайму мэтаваму прызначэнню навучальна-даследчы прынцып з'яўляецца шматаспектктым. Ён садзейнічае:

— навучанню студэнтаў прыёмам і шляхам навуковай методыкі познавальнай дзейнасці;

— вывучэнню пад кірауніцтвам выкладчыкаў складаных і дыскусійных навуковых праблем, асобных тэм і раздзелаў праграм, прадугледжаных дысцыплін з выкарыстаннем прыёмаў рацыянальнага мыслення і самастойнай працы;

— удасканаленню падрыхтоўкі студэнтаў у выкарыстанні даследчага падыходу і яго методыкі;

— засваенню даследчай методыкі для перадачы ведаў навучэнцам на ўроках і пазакласных занятках у будучай самастойнай працы настаўнікаў;

— выпрацоўцы методыкі навучання вучняў, прыёмам рацыянальнага мыслення і спосабаў рашэння вучэбных праблем на ўроках.

Апошнія два аспекты раскрываюць професійную накіраванасць і з'яўляюцца спецыфічнымі для педагогічных навучальных установ.

Аналіз педагогічнай тэорыі і практыкі сведчыць аб tym, што педагогічныя універсітэты як Беларусі, так і многіх краін блізкага замежжа знаходзяцца ў пошуку разнастайных арганізацыйных форм вучэбна-навукова-вытворчай дзейнасці. Аднак пераход ВНУ на новую мадэль навучання ажыццяўляецца даволі марудна. Зразумела, што вопыт спалучэння вучэбнага працэсу з навукова-даследчай працай маецца ва ўсіх ВНУ, але найбольш значны і цікавы ён у буйных універсітэтах. Яны, як правіла, маюць лепшую матэрыяльна-тэхнічную базу і, што асабліва важна, найбольш кваліфікаваныя кадры вучоных, якія забяспечваюць сваёй дзейнасцю інтэграцыю навукі і працэсу навучання ва ўмовах вышэйшай адукацыі.

У выніку праведзенага аналізу мы прыйшлі да высьновы, што падрыхтоўка будучага спецыяліста-творцы магчыма толькі пры вырашэнні неабходных матэрыяльных, арганізацыйных і метадычных умоў.

Зыходзячы з гэтага, намі была распрацавана канцэпцыя і праграма апрабацыі выкарыстання навучальна-даследчага прынцыпу ў сістэме падрыхтоўкі педагогічных кадраў праз бакалаўрыят і магістратуру.

Неабходнасць распрацоўкі канцэпцыі і праграмы была падмацавана вынікамі сацыялагічнага даследавання, праведзенага сярод 300 студэнтаў педуніверсітэта. Так, толькі 16 % аптытаных студэнтаў малодшых курсаў і 52 % старшакурснікаў лічаць, што яны ўдзельнічаюць у вучэбна-даследчай працы. Калі 60 % студэнтаў выказалі незадаволенасць сваім удзелам у даследчай дзейнасці. Асноўныя прычыны: "недахоп часу з-за перагрузкі вучэбнымі заняткамі" — 43,7 %, "адсутнасць вынікаў даследчай працы" — 38,6 %, "недахоп неабходнай навуковай літаратуры" — 39,4 %. Звыш 70 % студэнтаў не задаволены або не заўсёды задаволены навуковым кіраўніцтвам НДПС.

У цэлым, больш чым у паловы выпускнікоў педагогічных ВНУ на сёння не сфарміравана ўстаноўка на самастойную даследчую дзейнасць, дзве трэці студэнтаў не ў поўным аб'ёме авалодалі даследчымі ўменнямі, якія да таго ж выкарыстоўваюцца бессістэмна і нерэгулярна.

Пры распрацоўцы шляху рэалізацыі навучальна-даследчага прынцыпу ў дзейнасці бакалаўрыята і магістратуры мы зыходзілі з таго, што наяўнасць даследчай накіраванасці ў вучэбнай дзейнасці харкторызуецца наступнымі канкрэтнымі прыкметамі:

Дзейнасць накіравана на рацэнне вучэбна-даследчай праблемы.

Вучэбная дзейнасць ажыццяўляецца ў логіцы даследавання.

У ходзе вучэбнай дзейнасці маюць месца даследчыя працэдуры, выкарыстанне метадаў даследавання канкрэтнай навукі і агульнанавуковыя методы даследавання.

Вучэбна-даследчая дзейнасць прадугледжвае фарміраванне даследчых уменняў, аналітычных і эўрыстычных спосабаў пазнання, уласцівых псіхалогіі творчасці.

На аснове ўдасканаленых вучэбных планаў і праграм бакалаўрскай і магістарскай падрыхтоўкі была распрацавана паэтапная праграма выкарыстання навучальна-даследчага прынцыпу. У аснову гэтай праграмы пакладзена кафедральнае комплекснае планаванне, якое ўяўляе сабой адзіную праграму скразнай падрыхтоўкі бакалаўраў і магістраў-даследчыкаў па кожнай спецыяльнасці.

Усялякая вучэбная дзейнасць, у тым ліку і вучэбна-даследчая, адываеца ва ўмовах, якія запраграміраваны педагогам. У сувязі з гэтым кафедрамі было распрацавана метадычнае забеспечэнне тых форм вучэбных заняткаў, якія напаўняюцца даследчым зместам. Гэта запатрабавала карэннай перабудовы методыкі правядзення вучэбных заняткаў у бакалаўрыяце і магістратуры і метадаў навучання. У выніку ўдалося перайсці ад частковага творчага пошуку

асобных выкладчыкаў і кафедр да масавай метадычнай дзейнасці, абавязковай для ўсіх кафедр і большасці педагогаў. Распрацаваны агульныя метадычныя патрабаванні выкарыстання навуковых даследаванняў ва ўсіх формах вучэбнага працэсу, тыповыя патрабаванні да метадычных указанняў на лабараторных, практичных і семінарскіх занятках, вытворчых практыках.

Экспериментальная апрабацыя дзеяла падставу сцвярджаць, што вучэбна-даследчыя заданні могуць і павінны выкарыстоўвацца ва ўсіх формах работы са студэнтамі, нават на лекцыях. Аднак найбольш яркае выражэнне яны маюць на лабараторных і семінарскіх занятках. У першым выпадку гэтыя заданні, як вядома, прадугледжваюць спалучэнне тэарэтычнага падыходу з практыкай, а ў другім — могуць быць прадстаўлены вучэбна-мысліцельным эксперыментам. У абедвух выпадках у заданнях прадугледжваецца метадычны апарат для педагогічнага кіравання самастойнай працы студэнтаў.

Спецыфіка будучай дзейнасці выпускнікоў вышэйшай педагогічнай школы дазваляе нам сцвярджаць, што ў аснове канцепцыі аб выкарыстанні навучальна-даследчага прынцыпу ў сістэме падрыхтоўкі педагогічных кадраў павінна быць ідэя прафесійна-педагагічнай накіраванасці. Гэта значыць, што ў выніку творчай падрыхтоўкі ў педагогічнай ВНУ павінны фарміравацца даследчыя ўменні не ўласна філолага, фізика, хіміка ці біёлага, а настаўніка-філолага, настаўніка-фізіка, настаўніка-хіміка і г.д., разумеючы педагогічныя даследчыя ўменні як уменні з дыялектычных пазіцый на аснове атрыманых ведаў у галіне педагогікі і пісіхалогіі весці пошук шляху удасканалення вучэбна-выхаваўчага працэсу.

Абагульненне і аналіз вынікаў экспериментальнай апрабацыі выкарыстання навучальна-даследчага прынцыпу ў вучэбным працэсе бакалаўрыята і магістратуры дазволілі сфарміраваць у выпускнікоў уменні назіраць, асэнсоўваць, аналізаваць, фармуляваць прамлемы, абасноўваць іх актуальнасць, распрацоўваць праграму даследавання, карэктна весці экспериментальную працу, праводзіць анкетаванне, дыягнастычныя тэсты, выконваць заданні, звязаныя з глыбокай аналітычнай працай па абагульненню дадзеных рэальных навуковых даследаванняў. Асаблівае месца займаюць дыпломні працы бакалаўраў і дысертациі магістраў. У адпаведнасці з дзеючымі вучэбнымі планамі кожны студэнт выконвае даследаванне. Усе выпускныя працы маюць абавязковы экспериментальны характар, выконваюцца на працягу ўсяго тэрміну навучання і з'яўляюцца састаўной часткай педагогічнай практыкі.

Асаблівасцю вучэбна-даследчай дзейнасці з'яўляецца склад яе кампанентаў. Творчая вучэбная дзейнасць уключае ўсе кампаненты даследчай дзейнасці, у тым ліку элементы згадакі, інтуіцыі і асабістыя вопыт. Як паказала апрабацыя, выкарыстанне навучальна-даследчага прынцыпу супрадавчаецца

пераўтварэннем і самога суб'екта пазнання — студэнта, таму што ў ходзе набыцця ім вопыту даследчай дзейнасці адбываецца развіцце асобы ў цэлым, і перш за ўсе інтэлекту, што стварае педагогічную каштоўнасць навучання.

Практычнае ўкараненне навучальна-даследчага прынцыпу ў працэс бакалаўрскай і магістарскай падрыхтоўкі паказала, што складанасці ў правядзенні заняткаў з выкарыстаннем прынцыпу апраўдваюцца значнасцю вынікаў, дасягнутых з яго дапамогай. Найбольш значнымі вынікамі з'яўляюцца прабуджэнне ў будучых настаўнікаў пазнавальнай актыўнасці, развіццё самастойнасці і імкнення да пошуку, творчага асэнсавання педагогічнай рэальнасці.

У ходзе ўкаранення праграмы па рэалізацыі навучальна-даследчага прынцыпу ў сістэме шматузроўневай педагогічнай адукацыі вызначыліся пэўныя праблемы, над якімі яшчэ трэба працаваць. Гэта, перш за ўсё, устанаўленне больш інтэнсіўных арганічных міжпрадметных сувязяў, прафіліраванне агульных курсаў, пошук такіх метадаў кантролю за дзейнасцю кафедр, якія стымулююць пераход ад этапу метадычнай адпрацоўкі шляху рэалізацыі навучальна-даследчага прынцыпу ў дзейнасці бакалаўрыята і магістратуры да іх практычнай рэалізацыі.